

A jokulátor fényképe¹

Vázlat Gy. Szabó András művészeti munkásságáról

Ültünk együtt egyszer Gy. Szabó Andrással egy pesti kiskocsmában, valamilyik körút közelében. A villamos csörömpölt, a busz sikoltva fékezett, a mentő szirénázott odakint, mi pedig versekről beszélgetve, egymás megszólalásaiból tépkedtük ki egymás után a Sinka István-mondatokat, verssorokat. A nincstelen birkapásztor egykori fájdalmát és a pusztai virágaiként kinőtt szóképeit ültetve oda a helyiség vibráló levegőjébe a harmadik évezred visongó, zajos, sorsokkal, fájdalmakkal s lehet, hogy még itt-ott örömmel is teli magyar fővárosában. Máskor Balassi Esztergom alatti „fene ötte sebét” figyeltük, Erdélyi József libapásztor anyját, József Attila mosónő *Mamáját* vagy *Eszméletét* élesztgettük, Csokonaival pedig szinte egyszerre írtuk a Városliget közelében a reklámokkal villogó késő esti égre *Az ember, a poézis első tárgya* verssorait: „Ki vagy, miért vagy, hol lakol? / És kinek szavára mozgasz? S végre mivé leszel?” Gy. Szabó András lelke nem ismeretlen tehát számomra, és szívesen folytatnám is a közös sorselemző és versidézgető emlékek sorolását, de ez a nap itt most másra kötelez. Elsőként annak a nyílt kimondására, hogy e rövidebb panegyricusra készülve is, a lelke és szíve ismeretében is, és annak ellenére, hogy számos előadását hallgathattam az elsőtől az utolsó szaváig végig, a most újra kézbe fogott életrajzát s könyveit lapozva, mégis és ismételten meglepett az a széles körű és minden megnyilvánulási terepén jelentős eredményeket felmutató nyitottság és értékhalmoz, amelyet művészeti tetteinek világában Gy. Szabó András létrehozott.

Akit egyébként 1953-as születési helye, a legendákkal, történelmi hagyományokkal teli Palócföld fővárosa: az egyik legnagyobb magyar költő nevét viselő Balassagyarmat szinte már a pályában eljegyezett a magyar irodalommal, s ezt a kötődést, ösztönzést a középiskolai évei után az Eötvös Kollégium szelleme és az ELTE magyar-népművelés szakán végzett tanulmányai már csak elmé-

JÁNOSI ZOLTÁN (1954) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

- 1 Elhangzott 2025. május 3-án, Bérbaltaváron, a Nagy Gáspár Emlékházban, a Gy. Szabó András Nagy Gáspár-díjjal történő elismerése alkalmából rendezett ünnepen.

lyítették, és egymással csaknem párhuzamosan a versmondói, a tanulmányírói és a novellaírói fellépésekig fokoztak. Mindvégig előtérben tartva azt a világra ébredésétől kezdve a szemébe csillogó örökséget, amely a magyar irodalom kevésbé számon tartott értékeihez és a régiség feledésbe merült íróegyéniségeihez irányította.

Kezdjük hát pályájának gyors reflektorozását az előadóművészeti szerepléseivel! Első önálló előadói estjét – még 1976-ban – s a maga küldetését hosszú távra megszabó és közzé tevő címmel – *Magunkat másoknak* címmel tartotta. Ez a máig megmaradt, tevékenységeit generálisan formáló vezérelve az évtizedek folyamán egyre erősödött, mind szélesebbé tárgult, s mind intenzívebben nyílt ki irodalmunk rejtettebb kincseire. Például az „*Én nem mehetek el innen*” Veres Péter-i gondolatát sokrétűen hordozó, a két világháború közötti népi irodalomból válogatott műsorában, azután a határon túli magyarságra is, amelynek teljesebb tematikáját egyebek közt az *Erdőntúli táj* című 1986-os előadásának szöveganyaga hirdeti. A régi magyar irodalom: Balassi és kora, a népi irodalom: Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron és a többiek művei és a határon túli magyar világ irodalmi értékeinek közvetítése mind súlyosabb gondolatokat és üzeneteket közvetítő, fókuszképző elemeivé váltak megszólalásainak.

Mind bizonyosabbá és egyértelműbbé vált tehát az a kötődéslánc és az az irodalomtörténeti szféra, amely a versmondó képzeletét és hangját megnyitotta, majd meghatározta. A kereken száz éve született Nagy László – Nagy Gáspárnak nemcsak vezetéknévben testvére, de egyik legfontosabb szellemi elődje s rokona – azt írta a *Vég esztendőkre szomjas* című versében a maga motiváló erőterére és művészeti törekvéseire egyszerre mutatva rá, hogy „igricek, rongyingűek, poéták: csoda-nyelvek / ivadéuknak jajos versekkel fölnevelnek”. Gy. Szabó András ugyanezeket a motiváló, támogató és fölemelő erőket egész életművével nevezte meg. Az irodalomtörténész, a versmondó előadóművész, a prózaíró, a közművelődési szakember és a rádiós szerkesztő Nagy Lászlóhoz hasonlóan nemhogy nem szégyellte avagy takargatni próbálta volna, a múlt idők, a letűnt világok zsákutcáiba, az atavisztikus és anakronisztikus kellékek közé hajítva a maga igric, énekmondó és bárd vonásokat viselő elődeit, hanem – elsősorban előadóművészetében, de irodalomkutató és -népszerűsítő munkáinak számos témájában is – következetesen visszahívta emléküket és tetteiket a feledésből, egyenesen életre keltette őket. Az időn átívelő, a múlhatatlan, az időszerű vonásaikat nagyszabásúan az emberi-művészi és irodalomértelmezői karakterébe vonva határozott kézzel kitakarta őket a rájuk hajított tagadások, a feledtetés lepleiből. Feltámasztotta lelküket és testüket: arcában, szemében, mozdulataiban, papírra vetett betűiben és irodalmi programjaiban is a legtisztább igénnyel új létre varázsolta őket.

S ez a törekvése igencsak időszerű, mert a diktatúrától örökölt, az egyes kultúrakutatókban, sőt írókban, költőkben is máig élő történelmietlen szemléletmód – e „vándor énekesek” alábecsülése nyomán – lekezelően anakronisztikusnak: sámánnak, táltosnak, jobb esetben vátesznek minősítette az emberi

sorskérdéseket kiélesítő alkotókat is. Az igric és rokonai pedig remek küldetést teljesítettek be: a rapszodoszok, a manasz-előadók, a kobzosok, lantosok az elterjedt írásbeliség előtt egyszerre voltak művészek (azaz szöveg- és zenealkotók), ennek a közvetítői, előadók is, továbbá hírforrások, fejben alkotott, őrzött, vitt dokumentum-táruk, tanítók és a tradíció őrzői. A *Kalevalában*, a *Gilgamesben*, az *Eddában*, az *Arthur-mondakörben*, az ószláv *Bilinákban* sok ezer sornyi kultúrkincset, régi történetet, hiedelmi tartalmat és világelemző költői képet raktároztak el, de vágyakat, küzdelmeket, biztatásokat, sorspéldákat is. Betűk, papirusztekercsek, agyagtáblák nélkül adták tovább ezt a komplex örökséget a nyelvükön értőknek, népük-nemzetségük tagjainak. A ma vándor versmondójának küldetése is hasonló vektorokat sűrít magába. A képernyőre beállított, az adott felvétel azonnali ismételhetőségének, a hibák kijavításának esélyével rendelkező művész helyett a „vándor versmondó” utód az élőbeszéd egyszeri közvetlenségével jelenít meg egy rég eltűnt személyiséget és világot. Hangját, mozdulatait nem lehet a távkapcsoló egyetlen gombjának megnyomásával megállítani. Oda, arra az egyedi helyszínre, ahol éppen áll, oda hozza el, emeli vissza a halálból is a megelevenített költőt vagy prózaíró, annak nyelvét, korát, történelmi körülményeit, belső és külső arcát reprodukálja, sőt a valahai személyiség sűrített emberi lényegét hordozó, egyszeri médiumává alakul át.

E vállalat természetéből a legszervesebben fakad, hogy Gy. Szabó András elsődleges háttérországa ezért a nemzeti irodalom folyamatosan küzdő, társadalomelemző vonulata. Sohasem az üresség légüres szinonimáinak a minél szélesebb szétszóródást akaró vágya ihleti a szóra, hanem a meghívott történelem, a gondokkal birkózó, a nyelvet mentő és alkotó elődök, a szavakkal is viaskodók emléke. Küldetése itt ér nagyszabásúan össze a Nagy Gáspáréval, s aki csak hallott valaha Gy. Szabó-versmondást, megszólalásai hátterében gyakran ott érezhette, akár kimondatlanul, de a levegőt izzítva Nagy Gáspár szavait is. Annak a magatartásnak az érveit, amelynek talapzatáról „a valóság égető nyelvével” Gy. Szabó András is megszólal, abban a történelmi időben, amikor – Nagy Gáspár költeményét idézve immár – egyre nagyobb rá a külső bizonyosság, hogy:

A nyelv már nem ad világot,
a világ ad bábeli nyelvzsarnokokat, szóterroristákat;
teremtődnek a nyelvi Nagy Ponyva alatt
nyelvfilozófiák, fűrészpörben lovagló kis bohócok,
.....

és eljön maga Kreon is,
engedélyt ad a temetésre: temetik a világot;

a nyelv nem gyújt világot,
nem világosul meg általa sötét konyhában
egyetlen mosatlan edény sem

Az alvilági nyelvfacsarásokkal szemben Gy. Szabó András ezért mindig hegy-csúcsokon áll: akármilyen kicsi kultúrházban, parányi pódiumon lép fel. Mert mindig az igen tág és általa ébresztett s ébren tartott magyar szellemi örökségnek a személyiségét magasba emelő, benne halmozódó csúcsáról beszél. Ez tartja mindig a magasban, és ez ösztönzi új és új csúcsokra állni, az elődök, ősök hangját megszólaltatni akkor is, ha kinn olyan hideg lett már a világ, „mint a Mont Blanc csúcsán a jég”, hiszen nem por és hamu, hanem eleven erő: karok, tenyerek, kardok emelik benne a világ fölé a szavakat.

Mindezen örökség felvállalása nyomán világosan látható: Gy. Szabó András sohasem a percben, de még kevésbé a pillanatban, hanem művészemberként mindig a nagyobb teljességek ígézetében, a sokféle időszakaszból felébresztett tudást és ismeretet magába oldó, „gazdag időben” jár. Nem a „perc-emberkék” kurta időkben rivalgó, rövid érdekeket szolgáló s máról holnapra köddé roskadó miniatűr birodalmait tekinti hazának, és nem is csak egy-egy szűk, választott idősavot a múlt irodalmából. Hanem a nagyobb egészet, valahogy úgy, ahogyan az egyik – az ország északkeleti peremvidékén szintén nemzedékeket tanító – költő elődje, a Bódva-völgy egyik apró falujába visszavonuló s az ország s kisebb hazája bajait verseiben onnan az éig kiáltó Kalász László megfogalmazta: „egészét a tömb-időnek / aljtól a csúcsig akarom” (*Egészét*). Gy. Szabó András a teljesebb magyar történelemben, anyanyelvben és irodalomtörténetben Eötvös-kollégista korától együtt lépked egy folyton vele járó, nyomába szegődő vagy mellette ballagó iker-szegénylegénnyel: az egyre érettebb és mind szélesebben látó *küldet*essel. Jól tudva azt az igazságot, amit a Kádár-diktatúra történelmi hazugságai, hamisításai közepette egy másik, szintén a történelemre és a peremekre figyelő előd, Ratkó József így fogalmazott meg: „A jövődönék bölcsője a múlt.” „Ami történt, mindig történik az” (*Segítsd a királyt!*), illetve: „Jön velünk, jön a jövővel, s ekképp szüntelen történik a múlt...” (*Hiszek az idő*). S azt is ő emelte – Illyéssel együtt – világító gondolattá a korban, hogy „a múltat is teremteni kell”, sőt annak értékeit, tanulságait védeni is, amikor öntudatra és büszkeségre okot adó csúcsait is folyamatosan ágyúzza, ostromolja a történelem, csupán a vereségeit és szégyenfoltjait nagyítva fel.

A magyartanár, az irodalomtörténész, a népművelő, az író, a nyelvművelő és az előadóművész vonásai Gy. Szabó András személyiségében sokrétűen értelmezik és egészítik ki egymást. A tanárnak, az irodalomtörténésznek, a tanulmány- és szépírónak, a versmondó művésznak és a novellaírónak ezt a harmonikus egységet is legközelebbi rokonai, azaz időben a legtávolabbi elődök: az ilyen képességekkel felruházottak, az egyszerre alkotók és előadók, a vándor életet vállalók körében kell keresni. És ha az igríc, a kelta bárd, a skald énekes, a vándordalos, a jokulátor, az énekmondó vére ott csörgedez ereiben, ott van a Tinódi Sebestyéné, a vándor magyar költőké, a Csokonaié és bizony a vándorszínészek öröksége is. De az országot szinte prédikátorként járó irodalomtörténész: Czine Mihály szelleme is ott ébred a közelében, mert mindannyiukban azonos volt a szándék: közel vinni a verset a fülekhez, a szemekhez,

hitelesíteni az alkotást, továbbadni a bennük foglalt érzést, a művészetet és információt.

Ezért hát soha nincsen egyedül, még ha magában, zeneszó kísérete vagy társak nélkül lép is a színpadra. Mert mind ott állnak körülötte a versekkel, dalokkal, prózarészletekkel a néphez vándorló elődei, s figyelik – ki innen, ki már csak onnan – a szemükkel, fülükkel. A közelmúltból és a jelenből így Selli Zoltán, Dinnyés József, Berecz András, Pálfi Margit s igen számosan az erdélyiek is: Jancsó Adrienne, Illyés Kinga, Tompa László, Meleg Vilmos, Banner Zoltán, Boér Ferenc, Varga Vilmos; és szerte a Kárpát-medence belső peremén még igen sokan más verskiáltók is. Figyelnek, és lélekben „vigyázz”-ban állva hallgathatják: mennyi előadott verse beszél a hazáról! „Ó én édes hazám, Te jó Magyarország...” (Balassi Bálint); „Talpra magyar! hí a haza!”; „Haza csak ott van, ahol jog is van” (Petőfi Sándor); „Édes hazám, fogadj szívedbe...” (József Attila); „nekem szülőhazám itt / e lángoktól ölelt kis ország” (Radnóti Miklós); „hazám, keresztény Európa” (Szabó Lőrinc) – hullámszerűen fel, egymás kezét is megragadva a költők szavai az időből. S ahányszor művet mond, a szavakban mindig ott szólal a kilakoltatott, a tagadni, az árnyékba vagy sírba helyezni próbált, a hazából vagy az utódállamokból kitoloncolt magyar irodalom is. Van tehát valami jelképes is abban, hogy Gy. Szabó András éppen Nagy László születésének 100. évében, Nagy Gáspár első verseskötetének a *Korona* (1975) megjelenésének pedig kerekén a félszázadik esztendejében kap – a mindkét örökséget sokágúan folytató s a szívében is valló munkásságáért – a bérbaltavári költő nevére elnevezett díjat.

Mert nem lehet kétséges: Szabó András válogatása egyszersmind korunknak felelő létválasz is. Hiszen ahogyan megjeleníti, élénk állítja a halálos sebében Esztergom alatt, a táboron belül némettől, ott kívül töröktől körbevett, vergődő, üszkösödő sebű Balassit, az erdélyi hegyek között megálló, zsoldárokkal gyöngyöző ajkú Szenci Molnár Albertet, az éntudatból nemzettudatot építő és verseiben azt a tudatot is a fényekbe helyező Adyt, a szabadkai rémálomból kiemelkedve később finom polgárruhát öltő Kosztolányit, a mozdony árnyékában suhanó József Attila alakját, az abdai országút felé tekintő Radnóti Miklóst, a birkákat terelő, az éhségtől csonttá soványodott Sinkát s a határon túliakat: a bozgor Gellért Sándort vagy a magyar irodalom huszadik és huszonegyedik századi „történeteiből” mint oktatókönyvből kiebrudalt Kányádi Sándort vagy Szilágyi Domokost, az – a művészet közvetítésén túl – válaszdás is valami fájdalomra és silányra, ami velünk a korunkban történik.

Verses vagy prózai előadásaiban pontosan, célzottan és tudatosan e hiányok, örök és méltatlanságok ellen szólal. A hangzó beszéd, a kizárólag általa, az előadó jelenlétével közvetített tartalom még zene, hangszer, énekszó nélkül is oda viszi előadásaiban a hallgatót, a nézőt arra a tájra, ahol az a mű, maga az éppen elmondott-előadott mű megfogant. Igen fontos ez korunkban, amikor, amiképpen Nagy László a történelmi értékteremtést ellaposító, szürke jelen idejűséggel szemben írta: „A szó meggyalázása nem új lelemény, de látványosabb

és fájóbb, mint valaha. Tanúi vagyunk, hogyan használják a nyelvet maszlagolásra, hazugságra. Nem csoda, hogy sokan elfordulnak a sorskérdésektől, jó, ha játékba, fájó, ha szótlanságba” (*Irgalmatlanok ne legyünk...*).

Amikor Gy. Szabó András beszélni kezd, azonnal ott vagyunk hát a tatár-, a török-, a német dúlta Magyarországon, nem a szavak virtuális hálójában, az esztétikumnak a földtől elszakított, a föléje bocsátott léggömbjeiben, hanem magában a történelemben. Abban a valóságban, amelyben az önvédelmi harcokat – buzditással, példamutatással, tájékoztatással – a szavak is vívták a mindenkor és mindig négy irányból és olykor belülről is ránk törő, a gyermekeket katonának, a férfiakat rabszolgának, az asszonyokat katonaszülőnek elrabló, a megművelt földekről kiirtó, a hazát szerteszét szaggató ellenségekkel szemben. Benne a történelem folyásában és vérszágában, de az eközben teremett értékeink márványragyogásában is. Miközben a világ szerencsésebb térségein már álltak a reneszánsz paloták, felépült a Globe-színház, a magyar alföld pedig szinte teljesen kiirtatott: falvaink, városaink, templomaink váltak a föld színével egyenlővé, s a külső erőből is jóformán csak a védelmi várak emelésére futotta. Az összevérzett várfalak alatt, a kirohanások, a csaták között született műalkotások sugárzanak ránk Gy. Szabó András versmondásából s esszéiből is: Rogeriustól, Janus Pannoniustól Balassin, Zrínyin Petőfin, Radnótin át máig. S mindegyikük életművének, megidézett sorainak van érvényes üzenete a jelenhez. Akár a rabságából menekülése közben a várfalról leugró, de fejében még a zuhanás közben is a magyar jövőt forgató, a parasztok hitvilágára is fülelő, az ördögöt maga körül ezer történelmi alakban is megtapasztaló Bornemisza Péter, akár a *Szélllyel tündöklelni* Marullus-versét egy várból kilovaglás pihenőjében „jó lova mellett” fűvön fektében deákbold anyanyelvére ültető Balassi Bálint, akár a lantjával a véghegyek veszélyes útjain járó, az éjszakákban botladozó, az örökös úton levésben énekeit szerző Tinódi Sebestyén, akár az emlékeit száműzetésben, ha latinul, ha franciául, de a jövődönnek mégis tudatosító második Rákóczi Ferenc, akár a kufsteini börtönbe „vitetése” közben már fogsága naplóját és nyelvi szabadságharcát a könnyei mögött is tervezgető Kazinczy Ferenc, akár az édes nénjének a száműzetése napjairól, Erdély felé sóvárogva szorgalmasan leveleket író Mikes Kelemen, akár a *Pacsirtaszót hallok megint* sorait a csata-szünetben, egy bokor árnyékában papírra vető Petőfi Sándor, akár Przemysl világháborús poklából a *Csak egy éjszakára* üzenetét a háborús uszítóknak hazaküldő Gyóni Géza, akár a bori noteszt a kőhordás-szünetekben s a borzalmas gyalogmenetek között, majd a szekéroldalnak vagy a semminek támaszkodva író, s tarkón lövése előtt viharkabátja zsebébe rejtő Radnóti Miklós, akár a recski táborban fejben verset szerző és ott a szabadulásig, azután a hazából kimennekülségig megőrző Faludy György, akár a Rákosi-korszakban többször bebörtönzött, ott is verseket teremtő, és az 56-os harcokban az orosz agresszoroktól agyonlőtt Gérecz Attila és akár a Kádár-korral szemben a magyar költészetben idehaza szinte egyszemélyes frontot nyitó, új, immár szellemi szabadságharcot kezdeményező, állandóan szorongatott, de műveiben mégis a szabad és

a megváltható világot előkészítő s a kora elé odarajzoló költő, e díj névadója: Nagy Gáspár szólal meg az előadott művekben.

Mert létezik ilyen irodalom is, és ilyen hősök: nem csupán a társadalomtól izolált, elidegenedett vagy az éppen attól kiváltott kínjain tengődő művészet, s nem csupán a magyar történelem nagy alakjaiból Rambó-figurákat gyúró show-ceremoniák. S nemcsak Magyarország, illetve a Kárpát-medence magyarul lakta területeinek falvai, városai adtak teret a küzdelmes magyar irodalom évszázadait felmutató előadóművészi fellépéseinek, hanem a világban szétszórt magyarságot is megszólítva: Bécs, München színpadai, norvégiai és svédországi magyar közösségek pódiumai is. De narrátorként a hangját adta az Assisi Szent Ferencről készített, háromrészes, nívódíjjal kitüntetett film magyar nyelvű megszólalásához, és számos, az irodalmat, a nyelvet, a teljes nemzeti kultúrát szolgáló CD, kazetta és egyéb film vagy hanganyag prózai közreműködőjeként is ismerhetjük.

A művész és művészetközvetítő Gy. Szabó András irodalomtörténészként, elemző tanulmányaiban is gazdag literátori, történelmi és nyelvi ismeretekkel közlekedik a teljesebb magyar múltban, és nyit benne távlatokat olvasóinak is. A latin nyelvű első írott szövegeinktől az első magyar nyelvemlékeken át a legújabb korokig terjed szemlélete. Az *Ómagyar Mária-siralom*, az *Idvezlégly kegyelmes Szent László kerál*, a *Néhai való jó Mátyás király* verseitől Nagy Lászlóig tárja, mutatja fel, rázza fel a feledtető időből kutatóként is az értékeket és a kapcsolatokat, a több századon átívelő úton a *Vizsolyi Bibliától* Heltain, Mikesen s másokon át Illyésig, Nyíró Józsefig, Szabó Zoltánig és jelenkori alkotókig jutva. S igényesen bőséges nemcsak az ismeretanyaga, hanem az ismereti tényeket a legkülönbözőbb korokból egymással összekapcsolni képes kreatív szemlélete is. Ahogyan például ebben a szinte parttalan tartományban meghúzza az érintőket Balassi Bálint és Nagy László, Károli Gáspár és Ady, Zrínyi Miklós és Széchenyi István, Zrínyi Miklós és Illyés Gyula között, folyamatosan igazolva esszéiben és tanulmányaiban is, hogy a múlt és régmúltbeli alkotásainkból milyen nagy erőforrásokat merít folyamatosan irodalmunk, s alkalmaz, még ha tagadja, a jelenkori is. S nem szabad szó nélkül hagyni irodalomtörténészi meglátásainak azokat – az ismeretterjesztésen jóval túli – meglátásait sem, amelyeknek forrását egyetlen mondatában így fogalmazta meg: „A még kellő figyelmet nem kapott... összefüggések izgattak...” A *Legenda ez is* című könyvéhez kapcsolt instrukciója tovább bontva ezt a gondolatot, nagyerejűen mutat rá arra a gyakran homályban hagyott igazságra, hogy „A régi korok irodalma ma is kísértő jelenvalóság, nemcsak... ötletadó forrásként létezik, de mint szövegalakító erő is markánsan jelen van.” E körbe vonható, szokatlan, nóvum érvényű kapcsolat-felvillantása például, ahogyan posztmodern előformákat talál Mikszáth prózájában. „Mindig is úgy gondoltam, hogy az értékek viszonylagosságára eszméltető látásmód – egy történet több szempontból való, nemegyszer egymásnak ellentmondó, a jelenséget többféle oldalról körbejáró értelmezése, az a posztmodern felé mutató módszer, eljárás – Mikszáth prózájában érhető tetten először.” S nemcsak

a magyar, hanem a világirodalom hatalmas vidékeire is gyakran átevez, mások között Shakespeare, Tolsztoj, Wilder, Thomas Mann elevenen élnek az irodalmat figyelő szemhatárában.

Noha Gy. Szabó András „csupán” Jókai, Mikszáth, Krúdy, Móricz prózájának értelmezéséből szerzett egyetemi doktori fokozatot, az elmúlt évtizedekben született tanulmányaiból – most csupán egy hevenyészett névsort és annak történelmi linearitását illusztrálva – Wathay Ferenc, Balassi Bálint, Bornemisza Péter, Sylvester János, Szkhárosi Horváth András, Heltai Gáspár, Tinódi Sebestyén, Apáczai Csere János, Zrínyi Miklós, Gyöngyösi István, Mikes Kelemen, Apor Péter, Kőszeghy Pál, Kisfaludy Károly, Csokonai Vitéz Mihály, Fazekas Mihály, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Juhász Gyula, Arany János, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Németh László, Veres Péter, Szabó Zoltán, Dsida Jenő, Nyíró József, Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Nagy László, Tőzsér Árpád, Ágh István és természetesen Nagy Gáspár lépnek több más szerző mellett szavaikkal, gondolataikkal és a maguk hiteles történelmi, nyelvi és kulturális környezetével együtt a szerző könyveit lapozgatók elé.

Írásainak 1987-től elsősorban a nemzeti ügyeknek elkötelezett, a történelmi és társadalmi folyamatokra kiemelten figyelő *Vigília*, *Hitel* és *Magyar Napló* adott és kínál ma is otthont. Irodalmi esszéit és tanulmányait egybegyűjtve eddig *A függőhíd metamorfózisa* (2001, Balaton Akadémia sorozat) és a *Legenda ez is* (2014, Magyar Napló Kiadó) című könyvek juttatták el az olvasókhoz, szépirodalmi tevékenységét pedig más kötetei között a *Végakarát* (novellák és kisregény, 2018) című könyve mutatta fel. Az irodalmat értelmező és népszerűsítő szerkesztőként 2004-től a Magyar Katolikus Rádió „*Kitalálom!*” című irodalmi fejtörőjének egyik vezetője. Nagyszerű vállalkozása volt 2006-ban a Magyar Napló zsebkönyvtár sorozatában a „*Minden nínnek az ű nyelvín*” című – az első nyelvemlékeinktől kezdve több mint fél évezredes folyamatában –, a régi magyar irodalom legfontosabb alkotásait tartalmazó szövegválogatása is. Ez a kis kötet az elmúlt korok magyar nyelvű literatúrájának értékeit a tovatűnt évszázadok történelmében és szellemiségében eligazító, tájékoztató előszóval és bárhol elővehető, olvasható, az oktatásban is kiváló segédanyagként használható formában adta az iskolák és érdeklődők kezébe. Tanulmánykönyveit a megfelelő korosztályok tekintetében vonva rengeteg fiatal szerethetné meg az átlagosnál jobban a régi magyar irodalmat, sőt az ismeretek mellett ráébredhetne arra is, hogy a legnehezebb dolgokról is lehet világos nyelven beszélni.

A *Magyar Naplónál* jelenleg kiadásra várakozó *Hagyomány a mérlegen* című kötete húsz újabb esszéjét tartalmazza. Ez a könyv egy 1508-ban született Mária-énektől, Vásárhelyi András *Cantilénájától* – mint Kölcsey *Hymnusának* előzményétől is – az irodalommal elkötelezett kortárs etnofotográfus, Kunkovác László alkotói pályájának értékeléséig fogja át a századokat. E még a startnál álló új könyvében Gy. Szabó András tovább folytatja az alkotások mélyvilágának értelmezését s a múlt és jelen magyar irodalmának egybeszikráztatását. Ahogyan írja, napjainkban is eleven benne „a törekvés a művek kontextusának,

belső összefüggéseinek kifejtésére. Igyekeztem új felismerésekkel gazdagítani a már meglévő szakirodalmat; így például, a műelemzések esetében, ha líráról volt szó, egy-egy verstípus utóéletét is bevontam vizsgálódásom tárgyába. Maga a megnyilatkozási forma, a megöröklött szöveghagyomány, s annak koronként felbukkanó változatai izgattak.” Ezeknek a szándékainak eredményeként s a művek szövegrendjének kevésbé feltárt rétegeibe szállva keresi például, hogy „milyen rokon vonásokat rejt Goncsarov *Oblomov*-ja Mikszáth *Fili* című novellájával? Szélesebb kitekintésben: az »időből kiesett« ember figurája mennyiben, miben közös a »felesleges ember« az orosz irodalomból jól ismert, de nálunk is megtalálható típusával?” Másutt „Jókai *És mégis mozog a föld* című regényében a szereplők szájába adott mondatokból, mint valami kirakó játékból Széchenyi István *Hitel*-ének szállóigévé vált utolsó sora rajzolódik ki”. S felveti azt is, hogy: „A második világháború éveiben Móricz Rózsa Sándora egy olyan magatartásmintát sugall, mely cselekvési programnak »etikai-politikai« lényege egyes népi írók műhelyében már korábban kikristályosodott.”

Ez az olvasóihoz még el nem érhetett könyve mint egykori szerkesztőnek, nekem is számos tanulsággal, új ismerettel vagy felvetéssel szolgált. Tőle tudtam meg például, hogy a Gellért püspöktől hallott és történetként lejegyzett *Második Gellért legendá*-ban (az ún. nagylegendában) szereplő: „Walter, hallod, a magyarok szimfóniáját, miképp zeng” mondatában a malomkövet forgató lány énekét minősítő „szimfónia” fogalom meglehet, hogy az Ibériai félszigetről a mediterránumon át Európa nyugati részére érkezett hangszer nevét jelenti, a tekerőlant őseit, a két- vagy háromhúros, akkor még doboz formájú, muzsikát adó eszközt. S hogy a malomkövet forgató leány éneke révén „a symphony nevű, koronggal hajtott hangszer formája-játéka képződik meg a püspökben, a hangszer, amelyet oly régen maga mögött hagyott, Velence templomaival együtt.” S mindezek mellett ő tárta fel azt is, hogy egy hasonló énekszó a darálókő „kísérő” zenéjével együtt ráadásul egy Sinka-elbeszélésben, a *Fekete bojtár vallomása*-iban is, meg-hozzá szinte szó szerint elhangzik: „Nézett az öreg mámi és dalolt, s a darálókő mormolása eggyé vegyült hangjával az elhagyott majorban.” S azt is tőle hallhattam először, hogy a *Szent László himnus*-ban emlegetett és leírt, 207 éven át a város nagyszerű ékességeként álló, később a töröktől elpusztított, aranyozott nagyváradi Szent László-szobrot Kolozsvári Márton és György két alkalommal is megöntötte. Először Szent István és Imre herceg társaságában, majd csak másodszorra a lovon ülő lovagkirályként.

Akinek lelkében és fejében ilyen mélységeiben él a régi magyar irodalom, művészet és kultúra minden fontosabb és még meghallható jelensége, annak nyilvánvalóan templomrombolásnak tűnik egyes újabb szerzők vagy irodalomkutatók hagyománytörő elszántsága. Írásaiban – amiképpen előadásainak szöveganyagával – gyakran a művészetelmélet szereplőitől is megtámogatott, a képernyőkön, a folyóiratokban, a színpadokon páváskodó kvázi-kultúra ellen lép fel. Amely harsányságával, rikító színeivel teljes egészében rákötözköd a múltra, a tradicionális értékekre s a nemzet történetében felhalmozott irodalmi

alkotások és képviselői helyére – az olasz és a szovjet futurizmus kirekesztő dühével, amint a rendszerváltás után kísérlet történt Kölcsey *Hymnus*ának leváltására is – a jelenkori kedvenceit ültetni.

Gy. Szabó András ez ellen az egyoldalúsító irodalom-felfogás ellen az írott munkáiban is következetesen küzd. S pontosan tudja, milyen aláaknázott mezőkön mozog, amikor a nemzettudat nagy feltámasztóihoz és értéktartományainak őrzőihez vagy felemelőihez nyúl. De választása sorsdöntő és végleges: az Eötvös Kollégium szelleme mellett ezeket az elődöket tudhatja a legjobban maga mellett abban a viaskodásban, amit a feledések, kitaszítások ellen vív. Mert a szellem csonkítását látja elfeledtetésükben, s nem elsősorban a hagyományosan felfogott nemzetét, hanem a magyar nyelven beszélő emberiség-töredékét. A nemzetről, az emberiség magyar nyelvű közösségéről beszélő verset feledtetni akarókkal szemben világosan fogalmazza meg szóban, írásban és mozdulatban: az ilyen művek nélküli ország újabb, immár belső Trianont élhet át. De az irodalomtól elvadás, a vele szemben kibontakoztatott közöny, a tematikai, stílusbeli szűkítések, a nemzeti tudat kiátkozása az irodalomból: az is Trianon. Ezek a felismerések is ott izzanak a levegőben Gy. Szabó András versmondó estjein és munkáinak lapjain. Az a félelem és féltés, hogy a szóözönné vagy légüressé vált irodalom révén egy szellemében rossz tartású nemzetnek kell majd szembenéznie a jövővel.

S végezetül szólni szükséges arról is, hogy Gy. Szabó András nem csupán írja vagy mondja az irodalmi műveket, hanem azoknak az elemi építőköveire, még egyszerűbb módon: a művészeti alapanyagára, az anyanyelvére is érzékenyen figyel. Szelleme, szemlélete a nyelvét is védi: hangzó beszédében, elemzéseiben és novelláiban mélyen él a nyelvész értékvédő és -tudatosító figyelme. Petőfi „elhull a virág” sora elé például odarajzolja – a bibliai *Jób könyve* nyomán – e szállóigévé vált mondatnak egészen a 15. századig visszatekintő irodalom- és kultúrtörténetét. S az elsők között világított rá arra is, hogy a költő Nagy László milyen gyakran „visszanyúl a régiség szókészletéhez. Különösen kedveli korai eredetű, egy szótagú szavainkat: Szív, vér, ér, gyász, csont, fém, kín, gyöngy, dög, pör, tűz...” A „*Minden nínnek az ű nyelvín*” általa szerkesztett könyvnek a bevezető tanulmányában egyenesen azt írja: „Ebben a században Ady mellett Nagy László fedezi fel [...] a szóképekben, szófordulatokban [...] rendkívül gazdag és árnyalt régi magyar nyelvnek az erőteljességét.” Hiszen – mint természetesen Adyt is idézve mondja – mai nyelvünkben is: „Mint a legendák alvó daliái alusznak a legigazabb, legszebb magyar szavak.”

Összegzésképpen végül hangozzék el az is: Gy. Szabó András mind a négyöt, itt csupán vázolható cselekvési területével kivívta magának a szeretetet és a megbecsülést az üzeneteit meghallók körében – és a kulturális tevékenységeket elismerő kuratóriumoknál. Előadóművészi tevékenységét Kazinczy- és Radnóti-díjjal, Tinódi-címeres Elismerő Oklevéllel, irodalomkutatói munkásságát Balassi-emlékéremmel, Madách- s nemrégén Utassy József-díjjal, nyelvapoló és nyelvi értékvédő cselekedeteit Bárczi-Harang kitüntetéssel, közművelődési

(régábbi néven „népművelői”) munkásságát Czine Mihály-díjjal és Teleki Pál Érdemrenddel ismerték el. S noha művészetalkotó- és közvetítő minőségét a számára adott kitüntetések író-irodalomtörténész-nyelvész névadóinak sora (azaz Balassi, Tinódi, Kazinczy, Madách, Radnóti, Bárczi Géza, Czine Mihály, Utassy József *kultúrtörténeti linearitást* is szépen hordozó és jelképező személyiségeivel) önmagában is nagyszerűen jelzi, a mostani a Nagy Gáspár-díja mégis, és ismétlem, a költő *Koronatűz* című első kötete megjelenésének 50. évében s a mindkettejtől nagyra becsült előd, Nagy László 100. születésnapján mintegy „koronát” helyez, ha jelképesen is, az eddigi pályának az ép magyar irodalmi tudatot sokrétűen szolgáló vonulatára.

Amelynek Nagy Gáspár és a hasonló elődök s a régiek szellemében történő további sikeres folytatásához már e díj fényében kívánunk erőt – és örömet is – e nagyszerű küldetésben.

Závorszky-Simon Márton: Hős fáklágyával (zománcfesték, vászon, 140×60 cm, 2016)